

YENİ TÜRK TARİHİNDE VESİKACILIK

Profesör İsmail hakkı Uzunçarşılıoğlu

Balıkesir Sayılamı ve T. T. K. Üyesi

Tarihte vesikalara ehemmiyet vermek ve nakillerden, rivayetlerden ziyade elde edilen muhtelif şekillerdeki vesikaları gözden geçirerek ve birbirleriyle mukayese ederek ona göre hükmeylemek tarzı son asırların meydana koyduğu en ehemmiyetli tarih usullerindendir.

Asırların eski ve yeniliğine göre tarihî vesikaların toprak altında ve toprak üstünde bulunanlarından başka orta ve son zamanlara ait olarak mühür, para ve muhtelif sanat eserleri gibi toplanmış şekilleri olduğu da malumdur: Bundan maada yine orta ve son zamanlara ait ahitnameler, vakıfnameler, vasiyetnameler ve kendi devirlerinde yazılmış kitaplar, resmî defter ve siciller, berat, ferman ve bunlara müma-sil tarihi aydınlatan eserler de vardır; ancak bunlar sayesinde yeni tarihçiliği nakliyattan kurtarmak kabil olmaktadır.

Avrupada en eski devirleri aydınlatmak için yapılan hafriyat ve elde edilen eserler sayesinde asırlarca okutulan tarihî nakillerin ne kadar yanlış ve hatalı olduğu görülmüş ve bu yer altından çıkarılan kıymetli eserler ve vesikalarla eski tarihe yeni ve esash bir istikamet verilmiştir. Mısır, Keldan ve Asurîlere ait nakiller hemen tamamen değişmiş, yeni keşifler bu devirlere ait vaziyeti iyice tenvir eylemiştir; yine bu sayede Sumerler, Etiler ve Orta Asyadaki en eski Türk medeniyeti hakkında mühim eserler bulunarak bu medeniyetin Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Girit vesair sahalara kadar ne suretle yayıldığı da meydana çıkmıştır; bundan sonra da muhtelif yerlerde zaman zaman yapılan hafriyatta Türk medeniyet tarihini aydınlatacak eserler sayesinde Türk tarihinin azameti daha ziyade tecelli edecektir.

Keza orta ve son zamanlara ait bakiyeleri hâlâ meydanda duran binaların kitabeleri, mimarî tarzları, nakış, oyma ve çinileri ve yine zamanımıza kadar gelmiş olan yazma eser ve vesikalar, paralar, eski devirlerde bilinen şeylerin pek çok yerlerini değiştirmiş ve tashih etmiş, kasten veya bilinmiyerek yapılan tarihî hataları düzeltmiş ve düzeltmekte bulunmuştur.

Şunu da söyleyelim ki kayıt ve şartsız vesikalara kapılmak ta doğru değil ve ikinci bir hataya düşüleceği için tehlikelidir. Bundan dolayı vesikaları iyice incelemek, mümkünse mukayese etmek pek lüzumludur. Bundan başka tek ve zayıf vesikalar ve ihtimaller üzerine kat'i hükümler vermek suretile vekayii tesbit etmeğe çalışmak ta çok zararlıdır; bu son tarzda gûya vesikalar göstererek yürütölen bir sürü mutaleaların ve bu tarzda yazılan eserlerin ne kadar çürük olduğu görölmüştür. Bu tek ve zayıf vesika ve ihtimalli mutalealarla tarih yazmak eski nakillerle yazılmış olan tarihlerden ziyade vekayii içinden çıkmaz bir hale getiren sakim bir usuldür ve maatteessüf bizde de yapılmıştır. Bu mutalealar, vesikaların ne kadar itinalı surette tetkik edilmesi lâzım geleceğini göstermektedir.

Yeni bir Türk tarihi yazılması takarrür ettiği zaman Tarih Kurumunda vazife alanların bu esas yani mümkün olduğu kadar vesikalara dayanarak yürümelere usulü kabul ve tavsiye edilmişti: Filhakika yirminci asrın ilk yarısı içinde Atatürk'ün yüksek himayelerine mazhar olarak birinci defa umumî Türk tarihini yazmakla şeref ve iftihar duyan Heyet, ancak bu doğru yolda yürümek sayesinde müspet bir eser vücade getirmeğe azmetmiştir. Türk tarihinin yazılmasına yardım etmek üzere Kurumumuza verilen raporlar ve herhangi bir kısma ait tetkiler iyice gözden geçirilmek ve sıkı bir tenkide tâbi tutularak ve vesikalara müstenit olduğu takdirde kabul edilmektedir.

Tarihî hadiseleri hiç bir tesire kapılmıyarak olduğu gibi yazmaklığımızı ve ancak bu suretle iyi ve itimada lâyıık milli bir vücade geleceğini Büyük Hâmimiz Atatürk'ün ağızlarından müteaddit defalar duyduğumuzu da buraya kıymetli bir hatıra olmak üzere kaydediyorum. Türk Tarih Kurumu bu düsturu kendisine umde yapmıştır. Bunun için Türk Tarih Kurumu yalnız kendisinin hazırlamakta olduğu Türk tarihine ait yazılarındaki vak'aların vesikalarla ispatı üzerinde kalmıyarak bilfiil hafriyat işine de girişip pek müsbet neticeler ve pek değerli malzeme elde etmeğe muvaffak olmuş ve bunun üzerine Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ve Edirne vilâyeti dahilinde daha geniş mikyasta hafriyat yapmağa başlamıştır.

Bundan başka yine Tarih Kurumu toprak üstünde bulunan tarihî eserlerin ve tarihî an'anelerin tesbitini ve bu mesainin memleket dahilinde de inkişafını düşünerek partinin müracaati üzerine vilâyetlerde yapılacak tetkikat için de ayrıca direktif vermiş ve ciddi olarak yazılan ve Kültür Bakanlığınca basılmak istenen tarihe ait eserleri de gözden geçirmek suretile milli tarihe karşı olan alâkasını genişletmiştir. Filhakika bu şekil, yeni Türk tarihi için çok iyi bir iş olmuştur;

çünkü bazı vilâyetlerde çıkan mecmualarda evvelce verilmiş olan direktif dairesinde yürünerek kıymetli ve bilhassa mebanî kitabeleri sicil hulâsaları, mahallî vakfiyeler, mezar taşları kitabeleri neşredilmeye başlamıştır. Benim şimdiye kadar gördüğüm Konya, Ün, Uludağ, Kaynak, Yeni Türk, Çorum, Taşpınar mecmualarında orta ve son zaman Türk tarihini alâkadar eden kıymetli ve orijinal vesikalar istifademizi mucip olmaktadır; bu tarzdaki tarih araştırmaları aynı hızla devam ettiği takdirde sekiz, on sene sonra millî tarihin malzemesi olarak bilhassa Anadolu'da pek kıymetli eserler elde etmiş olacağız.

*
**

Vesikaları inceliyerek tarih yazmak zordur, fakat yazılan eserin de o nisbette kuvvetli ve kıymetli olacağı aşikârdır; bilhassa tarihlerin mutalealarıyla vesikalar karşılaştıktan sonra görülen insicamsızlık insanı hayrette bırakmaktadır; merhum bir arkadaşımın Osmanlı oğullarının ilk zamanlarına ait Osmanlı tarihlerinden alarak yazdığı kısımların sonradan sıkı bir eleme neticesinde pek ehemmiyetsiz ve zayıf bir şekil almış olduğunu kendi de görerek tasdik etmişti; çünkü bu yazı, vesikaya dayanmıyarak sırf Osmanlı tarihlerine müracaat edilerek yazılmıştı. Kendi sahama ait vesika hususunda bina kitabeleri, paralar, vakfiyeler, mahkeme sicilleri, defterhane kayıtları, mezar taşları o devirde veya herhangi bir hükümdar namına ve onun kütüphanesi için yazılmış eserler ve bunlardan başka Türk ve ecnebi resmî vesikaları ve tarihler, münşeat mecmuaları, seyahatnameler, şiir ve manzumeler vesaire orta ve son zaman tarihlerinin esas malzemelerini teşkil etmektedir.

Ben Anadolu Beylikleri isimli eserimi yazarken elde edebildiğim bütün bu membalardan istifade ederek Osmanlı tarihlerinin pek ehemmiyetsiz gösterdikleri beyliklerin vaziyetini izah etmiş oldum; bu eserle Osmanlı tarihlerinin yazıları karşılaştırılınca vesika ve esas membalara göre yazılan bir eserin ehemmiyeti derhal anlaşılır.

On beşinci asır ortalarından itibaren vekayii tesbit eden Osmanlı tarihlerinin Anadolu Beyliklerini ehemmiyetsiz göstermelerinin sebebi vardır; bu da en sonra meydana çıkan ve ilk devirde alelâde bir aşiret olan Osmanlıları ve Osmanlı devletini yüksek, kutsî göstermek ve andan evvel teessüs ederek birçok müessese ve bir hayli medenî eser vücade getiren ve neticede Osmanlıların ellerine geçen Beylikleri küçük, ehemmiyetsiz, âsi birer vali derecesine indirmek gayretidir. Bu tarz propagandalar Osmanlılara karşı olan rabıtaı takviye etmek için

yapılmış ve muvaffak ta olunmuştur. Zamanımıza kadar asırlarca devam eden bu yazılar mekteplerdeki tarih kitaplarında okutulmuştur ve nitekim Gazi Osman Beyin rüyası, sal ile Rumeliye geçmek ve dörtyüz çadır halkından bir imparatorluk çıkarmak şeklindeki efsaneler bu kabildendir.

Tarihin içindeki böyle kasdî ve cehli hataları ayıklamak ve hakikati meydana çıkarmak çok zor olmakla beraber yapılması elzem olan bir vazifedir; ancak bu suretle iyi ve itimat edilir bir tarih vücade getirilebilir; bu da vesika ile kabildir.

Vesikalara ve yeni hafriyattan elde edilen neticelere göre Türk tarihi yazılması yalnız tarihlerin hatalarını değil bir takım mutaassıp Avrupa âlimlerinin veya eserlerini bir maksadı mahsusla yazan ve müverrih geçinen muharrirlerin indî mutalealarını çürütmek itibarile de çok lüzumludur; eski devirlere ait kazılarda meydana çıkan ve Türk medeniyetini gösteren eserlerin Türklere ait olmasına rağmen onların Türke aidiyeti şerefini kapalı cümlelerle setreden garazkârlar ancak bu mesai ve vesikacılık sayesinde iskât edilebilirler ve keza son ve yeni zamanlardaki Türk tarihi hakkında yine Avrupalı müverrihlerin yazıları ancak bâkir vesikalarla çürütülebilir.

*
**

Türkiyede esaslı vesika ve membalara göre tarih yazmak tarzı takriben bundan otuz sene evvel başlamıştır. Ondan evvel birinci derecedeki vesikalara bakarak tarih yazmış olan Ahmed Cevdet Paşa merhumdur. Daha evvelki Osmanlı vak'anüvisleri vesikalardan sathî surette istifade etmek suretile zamanın icabatına göre tahlile yanaşmıyarak vekayii sırf Osmanlı membalarından tetkik etmiş olduklarından hiçbir esaslı tetkike istinat etmiyen o eserleri ikinci ve hattâ üçüncü dereceye indirmek lâzımdır.

Merhum Cevded Paşa ise tarihini yazmağa başladığı 1768 senesinden itibaren kendi yaşadığı devre kadar bir asır zarfında kendisine tekaddüm eden vak'anüvislerin (Vâsıf, Edip, Halil Nuri, Esat, Enverî ve saire) yazdıklarını ve daha birçok eserleri [1] tetkik ederek onlardan esaslı surette istifade ettiği gibi Başvekâlet arşivindeki ana membalara da müracaat etmiş ve böylece tarihini itimat edilir mükemmel bir hale koymuştur. Bundan dolayı 1768 den 1825 tarihine kadar yarım asırdan fazla süren Osmanlı vekayii garp vekayii ile beraber yazılmış olduğundan Cevdet Tarihi hâlâ ehemmiyetini kaybetmemiştir.

[1] Cevded Paşa, tarihinin birinci cildinin baş tarafında müracaat ettiği eserlerin isimlerini yazmıştır.

Bu âlim müverrihten sonra ancak Meşrutiyetin ilânından (1908) sonradır ki vesika ve memba göstermek suretile tarih yazılmağa başlanmış ve bu tarz mahdut zevata inhisar etmiştir; bunlardan başka tarihî vesikaların neşri usulü de yine bu zamandandır; bu hususta Ahmed Refik ve Saffet merhumlar ile diğer bazı müdekkikler Başve-kâlet ve bahriye arşivlerinden istifade suretile vesikalar bastırmışlar ve son zamana ait Türk tarihinin bazı meçhul noktalarını aydınlatmışlardır.

Şimdiye kadar şahsî ve mahdut sahada yapılmış olan vesikalar üzerine tarih yazmak ve vesika neşretmek tarzı bugün şümüllü ve umumî bir şekil almış ve Tarih Kurumunun en esaslı işini teşkil etmiştir. Tabii olarak bu tarzda devam edecek olan bir mesai neticesinde vücade gelecek büyük Türk tarihinin mükemmөл olacağında şüphe yoktur. Bunun içindir ki Tarih Kurumu bir taraftan vesikalara dayanarak tarihini yazarken diğer taraftan da üç ayda bir çıkarmakta olduğu Belleten isimindeki mecmuasile de yeni materyaller neşretmektedir.

İşte büyük Türk Tarihini yazmakta olan Kurumun esas prensipi tarihi nakileciliğten çıkarıp - tabii imkân neticesinde - vesika usulile yazmak olacaktır.
